

ŁUKASZ LEWKOWICZ

POLSKO-CZECHOSŁOWACKIE KONWENCJE TURYSTYCZNE JAKO PRZYKŁAD WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ

*POLISH-CZECHOSLOVAK TOURIST CONVENTIONS AS AN EXAMPLE OF
TRANSFRONTIER COOPERATION*

Abstract

The article provides a general description of Polish-Czechoslovak tourist conventions from inter- and post-war periods. It presents the conditions of signing of these unique international agreements, the decision-making process, as well as the basic principles of the conventions. Overall, the tourist conventions are special kinds mostly bilateral international agreements aimed at simplifying the rules of transfrontier traffic within a region attractive to tourists, such as the Carpathian and Sudetic borderlands. Poland and Czechoslovakia were the precursors of this kind of transfrontier cooperation across Europe. The first tourist convention was signed in 1925 as a direct result of so-called Cracow Protocols, which aimed at regulating economic, communication and tourist issues with Czechoslovakia after the Jaworzyna Spiska conflict. The next tourist agreement of 1955 was adopted as a result of the post-Stalinist Thaw, which allowed a certain liberalization of the border regime between the two countries. The agreement was amended and extended in 1961-1962, and was in force till the early 1980s. The experiences of the functioning of the tourist conventions became a model for Euroregions which started to emerge in the area under discussion. Moreover, they also served as a model for central authorities in liberalizing the border regime in the 1990s.

Key words: tourist conventions; tourism; borderland; trans-frontier cooperation

.....

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2014.
Publisher: Institute of Slavic Studies PAS [Wydawca: Instytut Slawistyki PAN]

STRESZCZENIE

Celem artykułu była ogólna charakterystyka polsko-czechosłowackich konwencji turystycznych z okresu między- i powojennego. Przedstawione zostały uwarunkowania podpisania tych unikatowych umów międzynarodowych, proces decyzyjny, poddano analizie również podstawowe założenia konwencji. Generalnie konwencje turystyczne to specyficzny rodzaj, najczęściej bilateralnych, umów międzynarodowych służących uproszczeniu zasad ruchu transgranicznego w obrębie atrakcyjnego turystycznie regionu, w tym przypadku pogranicza karpackiego i sudeckiego. Polska i Czechosłowacja były prekursorami tego rodzaju współpracy transgranicznej w całej Europie. Pierwsza konwencja turystyczna została podpisana w 1925 roku jako bezpośredni rezultat tzw. protokołów krakowskich mających na celu uregulowanie kwestii gospodarczych, komunikacyjnych i turystycznych z Czechosłowacją po zakończeniu konfliktu o Jaworzynę Spiską. Kolejna umowa turystyczna z 1955 roku przyjęta została jako efekt postalinowskiej odwilży, która pozwoliła na pewną liberalizację reżimu granicznego między obu państwami. Umowa była nowelizowana i poszerzana w latach 1961-1962 i obowiązywała do początku lat 80. XX wieku. Doświadczenia funkcjonowania konwencji turystycznych stały się wzorcem dla tworzących się na badanym obszarze euroregionów. Stanowiły również wzorec dla władz centralnych podejmujących działania liberalizujące reżim graniczny w latach 90.

S ł o w a k l u c z o w e: konwencje turystyczne; turystyka; pogranicze; współpraca transgraniczna

WPROWADZENIE

Konwencja turystyczna to specyficzny rodzaj, najczęściej bilateralnej, umowy międzynarodowej upraszczającej zasady ruchu transgranicznego w obrębie atrakcyjnego turystycznie regionu, odwiedzanego przez obywateli stron umowy. Polska i Czechosłowacja były państwami-prekursorami tego rodzaju współpracy transgranicznej w Europie. Pierwsza konwencja turystyczna została podpisana w 1925 roku jako bezpośredni rezultat tzw. protokołów krakowskich mających na celu uregulowanie kwestii gospodarczych, komunikacyjnych i turystycznych z Czechosłowacją po zakończeniu konfliktu o Jaworzynę Spiską. Kolejna umowa turystyczna przyjęta została w 1955 roku jako efekt postalinowskiej odwilży, która pozwoliła na liberalizację reżimu granicznego między komunistycznymi Polską i Czechosłowacją. Umowa była dwukrotnie nowelizowana i obowiązywała do początku lat 80. XX wieku. Wszystkie analizowane konwencje turystyczne funkcjonujące na pograniczu polsko-czechosłowackim w okresie między- i powojennym przyczyniły się nie tylko do rozwoju transgranicznej turystyki, ale w dużym stopniu pozwoliły na intensywny rozwój relacji międzyludzkich. Celem artykułu jest ogólna charakterystyka konwencji turystycznych będących przykładem unikatowych umów międzynarodowych. Przedstawione zostały w nim uwarunkowania podpisania konwencji, cały proces decyzyjny, zaprezentowano także podstawowe założenia konwencji.

POLSKO-CZECHOSŁOWACKA KONWENCJA TURYSTYCZNA Z 1925 ROKU

W okresie rozbiorów nie było problemu z przekraczaniem granic na obszarze Karpat, ponieważ ówczesna granica między Galicją a Królestwem Węgier, funkcjonującymi w ramach monarchii Habsburgów, nie była strzeżona, zaś wycieczki na węgierską czy gali-

cyjską stronę nie podlegały żadnym ograniczeniom (Dyląg, 2012, ss. 20–21). Sytuacja polityczna zmieniła się po zakończeniu I wojny światowej, kiedy rozpadły się Austro-Węgry, a na ich gruzach powstały nowe państwa narodowe. Od początku istotnym celem polityki nowo powstałych Polski i Czechosłowacji było uszczelnienie granic, czemu służyło między innymi wprowadzenie przymusu paszportowego. Już w 1919 roku w celu przekroczenia granicy polsko-czechosłowackiej należało posiadać paszport. Uderzyło to w dużym stopniu w turystów chcących swobodnie poruszać się po obszarze pogranicza, na którym skupiały się największe walory przyrodnicze i krajoznawcze obu państw (Orłowicz, 1926, s. 136).

Należy podkreślić, że obszar pogranicza stał się od początku miejscem rywalizacji między Polską i Czechosłowacją. Republika Czechosłowacka, mimo że nie stanowiła kontynuacji polityczno-prawnej Królestwa Węgierskiego, domagała się na odcinku północnym takiej samej granicy, jaka istniała między Węgrami a Galicją do 1918 roku. Dążyła więc do przejścia całego Spiszu, Orawy i Czadeckiego, łącznie z terenami zamieszkanymi przez ludność polską. Także Polska prowadziła działania mające na celu przyłączenie wspomnianych terytoriów, uzasadniając to faktem, że miały one etnicznie, kulturowo i historycznie polski charakter. Wyraźna rozbieżność stanowisk Polski i Czechosłowacji w kwestii wspólnej granicy była przyczyną ciągnącego się przez cały okres międzywojenny poważnego sporu między obu państwami (Roszkowski, 2004, ss. 52–53). Na podstawie porozumienia w Spa 10 lipca 1920 roku Konferencja Ambasadorów dokonała 28 lipca 1920 roku arbitralnego podziału Spiszu i Orawy, w wyniku czego Polska uzyskała 27 miejscowości (z 71 leżących na planowanym obszarze plebiscytowym) położonych w północnych częściach obu obszarów (Gawron, 2004, ss. 57–58).

Spór terytorialny o przebieg granicy polsko-czechosłowackiej nie został jednak ostatecznie rozstrzygnięty. Postanowienie Konferencji Ambasadorów dopuszczało przy delimitacji nowej granicy możliwość przeprowadzenia pewnych zmian. Władze polskie liczyły na możliwość odzyskania Jaworzyny Spiskiej wraz z częścią Tatr, na zasadzie wymiany terytoriów z Czechosłowacją¹. Niestety oba państwa nie doszły do kompromisu nawet przy delimitacji granicy. Władze czechosłowackie przeprowadziły w Europie Zachodniej skuteczną akcję dyplomatyczną, wskutek czego nie został zrealizowany wniosek Międzynarodowej Komisji Delimitacyjnej z 25 września 1922 roku, która przyznawała Polsce około 3/5 spornego terytorium. Strona czechosłowacka, licząc na pozytywny dla siebie wynik, dążyła do przeciągnięcia ostatecznego rozstrzygnięcia sprawy. Była ona wielokrotnie rozpatrywana przez Konferencję Ambasadorów, dwukrotnie przez Radę Ligi Narodów, a także przez Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej w Hadze. Ostatecznie 12 marca 1924 roku Liga Narodów wydała niekorzystną dla Polski decyzję, pozostawiającą cały sporny obszar po stronie czechosłowackiej².

Po zapadnięciu decyzji w sprawie Jaworzyny strona polska stanęła przed wyborem dwóch sposobów uregulowania stosunków bilateralnych ze stroną czechosłowacką. Pierwszy z nich zakładał kwestionowanie słuszności decyzji Ligi Narodów i permanentny konflikt z Czechosłowacją. Drugi natomiast miał na celu normalizację wzajemnej współpracy m.in. poprzez stworzenie transgranicznej konwencji turystycznej. Dla dobra wza-

• • • • •

¹ Wcześniej udało się pomyślnie wymienić Suchą Górę i Głodówkę na leżącą po stronie czechosłowackiej część Lipnicy Wielkiej.

² O sporze o Jaworzynę zob. szerzej: Chybiński, 1923, ss. 3–12; Goetel, 1925a, ss. 14–15; „Javorina – Naša”, 1923, ss. 209–211, „V otázke Javoriny”, 1923, ss. 142–144; Jelinek, 2009, ss. 184–198; Modelski, 1924, ss. 183–191; Orłowicz, 1922, ss. 16–24; Roszkowski, 2004, ss. 66–67; Szklarska-Lohmannowa, 1967, ss. 89–121.

jemnych relacji, a także korzyści mieszkańców pogranicza została wybrana druga opcja³. Problem dostępności do interesujących turystycznie obszarów po obu stronach granicy stał się przedmiotem zainteresowania organizacji turystycznych działających w Polsce i Czechosłowacji. Wspomniane organizacje podjęły akcję wywierania wpływu na władze polityczne w kierunku wprowadzenia odpowiednich rozwiązań prawnych. Po stronie polskiej zajęło się tym Polskie Towarzystwo Tatrzańskie, po stronie czechosłowackiej zaś Klub Czechosłowackich Turystów. Na wniosek ówczesnego wiceprezesa PTT, Walerego Goetla, powołana została specjalna komisja, która miała się zająć sprawą opracowania konwencji turystycznej. Przygotowany został zarys projektu konwencji, który następnie po uzupełnieniu został zatwierdzony przez Zarząd Główny i zjazd delegatów Towarzystwa w Krakowie w kwietniu 1924 roku. Dokument przygotowany przez PTT stanowił dla władz polskich podstawę do rokowań z przedstawicielami Czechosłowacji. Wspólne sprawy turystyczne uzgodniono i zatwierdzono ostatecznie 6 maja 1924 roku, kiedy podpisano tzw. protokoły krakowskie. W artykule drugim protokołów polecono rządowi obydwu państw ustanowić konwencję o parku przyrodniczym oraz konwencję turystyczną. Projekt konwencji turystycznej przewidywał utworzenie szerokiego pasa po obu stronach granicy, w obrębie którego można było swobodnie przekraczać granicę, stosować ulgi legitymacyjne dla członków organizacji turystycznych, jak również korzystać z ułatwień komunikacyjnych i celnych (Dropiowski, 1925, s. 291).

Projekt konwencji turystycznej, który został ustalony na spotkaniu w Zakopanem 6–7 września 1924 roku i zaaprobowany na kilku naradach międzyministerialnych odbytych w Warszawie uległ kilku zasadniczym zmianom podczas rokowań w Pradze w dniach 21–31 maja 1925 roku. Przede wszystkim zmienił się skład delegacji czechosłowackiej. Stronę polską reprezentowali: Jerzy Bogorya-Kurzeniecki z Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Walery Goetel jako komisarz graniczny, natomiast pełnomocnikami strony czeskiej byli: Jan Dvořáček, dyrektor Departamentu Ekonomicznego w Ministerstwie Spraw Zagranicznych i Ladislav Kovař, radca ministerialny i referent przemysłu turystycznego przy Ministerstwie Handlu. Ponadto strona czechosłowacka nie zgodziła się na jeden ciągły pas konwencji aż po Rumunię i dopiero po interwencji prof. Jiříego Krála utworzono dwa dodatkowe obszary konwencyjne w rejonie Bieszczadów Wschodnich oraz pogranicza Gorganów, Świdowca i Czarnohory. Strona czechosłowacka zażądała bezpłatnego wizowania na okres jednego roku legitymacji uprawnionych organizacji turystycznych przez konsulaty polskie (lub czechosłowackie). Wykreślono również na wniosek strony czechosłowackiej postanowienia dotyczące gospodarki turystycznej oraz wzajemnych zniżek dla turystów (Dyląg, 2012, ss. 21–22).

Konwencja turystyczna została ratyfikowana przez polski sejm i rząd ustawą z 30 lipca 1925 roku. Strona czechosłowacka zrobiła to znacznie później. Zgodnie z zapisami konwencji miała ona wejść w życie po upływie 15 dni od dnia wymiany dokumentów ratyfikacyjnych. Okazało się jednak, że konieczne będą dalsze uzgodnienia pomiędzy obu rządami. W połowie marca 1926 roku podczas konferencji delegatów w Krakowie zdecydowano, że konwencja turystyczna wejdzie w życie 1 czerwca, wymieniono również organizacje turystyczne, których członkowie będą mogli korzystać z podpisania dokumentu. Po polskiej stronie było to Polskie Towarzystwo Tatrzańskie i Polski Związek Narciarski, po czechosłowackiej natomiast Klub Czechosłowackich Turystów i Czechosłowacki Związek Narciarski. Postanowiono również, że będzie istniała możliwość rozciągnięcia praw wynikających z konwencji na inne organizacje turystyczne. Przewrót majowy opóź-

• • • • •

³ Zob. szerzej: Goetel, 1925a, ss. 10–42, 1925b, ss. 27–35.

nił wymianę dokumentów ratyfikacyjnych przewidzianą pierwotnie na 16 maja 1926 roku. Dokonało się to dopiero 29 maja i w konsekwencji konwencja turystyczna opublikowana została w „Dzienniku Ustaw RP” z 11 czerwca i weszła w życie 14 czerwca 1926 roku (Orłowicz, 1926, s. 136).

Konwencja ustanawiała tzw. pas turystyczny określony na mapie załączonej do tekstu konwencji i będącej jej integralną częścią, obejmujący najciekawsze turystycznie tereny po obu stronach granicy. Pas turystyczny składał się z trzech oddzielnych rejonów turystycznych. Pierwszy z nich, największy pod względem powierzchni (ok. 10 tys. km²), zlokalizowany był na obszarze Karpat Zachodnich i obejmował: po stronie polskiej terytorium ograniczone liniami kolejowymi Cieszyn – Bielsko – Żywiec – Sucha – Chabówka – Rabka, potem drogą turystyczną na Turbacz, Gorce i do Ochotnicy, dalej do doliny Dunajca i wzdłuż niej przez Łącko do Starego Sącza, skąd na grzbiet Jaworzyny Krynickiej i nim przez Pisaną Halę do Słotwiny i dalej do Krynicy, stąd zaś drogą przez Tylicz i Muszynkę do granicy państwowej; po stronie czechosłowackiej: od miejsca przecięcia drogi Konieczna – Zborów przez granicę państwową, wzdłuż tej drogi przez Zborów do Barciowa, potem do Obrucznej i wzdłuż granicy państwowej do Popradu, dalej doliną Popradu do Lubotyňa i wzdłuż drogi do Pławiec, przez Pławnicę i Lubowlę do Podolińca, stąd wzdłuż linii kolejowych Podoliniec – Poprad – Liptowski Św. Mikołusz – Królewiany – Żylina – Czadca do Turówki, skąd wzdłuż drogi idącej do Bilej, a dalej wzdłuż linii kolejowych: Bila – Frydland – Frydek Mistek – Czeski Cieszyn.

Dwie pozostałe części pasa turystycznego, znacznie mniejsze terytorialnie, zlokalizowane były w Karpatach Wschodnich, na terenach dzisiejszej Ukrainy. Drugi rejon turystyczny obejmował obszar wzdłuż linii kolejowej Stryj – Mukaczewo po stronie polskiej: od przecięcia granicy państwowej przez drogę Niżny Wereczki-Klimiec, wzdłuż tej drogi przez Tucholę do Pławia, potem drogą przez Hołowiecko do Tuchli i dalej doliną Oporu do ujścia Różanki, stamtąd przez szczyty Kiczurka – Płaj – Wysoki Wierch na wierzchołek Czarnej Repy; po stronie czechosłowackiej: od skrzyżowania drogi Oporze – Wyżne Studene doliną potoku Student do Iski, skąd przez Bukowce na szczyt Hrabie i dalej grzbieciem Połoniny Borszawy przez Wielki Wierch na Stoh, Zeniową do stacji kolejowej Toczna, stąd na północ wzdłuż linii kolejowej lub drogi do Wołowca, skąd drogą Wołowiec – Wyżny Wereczki do Zdienowej i dolina Zdienówki przez Bukowiec do szczytu Ruski Put.

Trzeci rejon pasa turystycznego obejmował terytorium po obu stronach linii kolejowej Stanisławów – Worochta – Trzebusza, które ograniczone były linią: po stronie polskiej: od szczytu Douha przez Babiny Pohar doliną Zielenicy do leśniczówki Ilma, skąd przez przełęcz Szczewka do Dory, wzdłuż drogi przez Jaremce, Mikuliczyn, do Tatarowa, przez szczyty Worochteński i Kitulówkę na drogę z Worochty przez Krzywopole do Żabiego lci, a stąd doliną Czarnego Czeremoszu do Jawornika i dalej doliną Szybenego na wierzchołek Stoha; po stronie czechosłowackiej: ze szczytu Stoha grzbieciem przez Korbul, Mieniskę, Mezipotoky, Bandriaskę, Popa Iwana, Pretukę, Żouty do stacji Trzebusza, doliną Cisy do Biliny i dalej górską ścieżką przez szczyt Douhyj na grzbiet pasma Świdowca i wzdłuż niego ku północy przez wierzchołki Stare, Bliźnica, Stih, Tatulska, Tatarówka, skąd przez przełęcz Okole na wierzchołek Bratkowskiej (Wójcik, 2012, ss. 94–95). Zasięg terytorialny pasa turystycznego przedstawia Mapa 1.

Głównym elementem wiążącym obszar konwencji turystycznej było środowisko przyrodnicze gór. Pas turystyczny był tak wyznaczony aby w jego granicach znalazły się całe pasma górskie. Granicami były zazwyczaj biegnące dolinami rzek linie kolejowe, ograniczające pasma górskie: po polskiej stronie przeważnie od północy, po słowackiej zaś od

południa. Było to spowodowane faktem, że koleje były wówczas najważniejszym środkiem lokomocji, który umożliwiał turystom szybkie dotarcie do wielu atrakcyjnych miejsc. Centrami konwencji były cztery rejony: Beskid Żywiecki, Tatry, Pieniny i Dolina Popradu (Więckowski, 2004, ss. 191–192).

Mapa 1. Obszar polsko-czechosłowackiej konwencji turystycznej z 1925 roku

Źródło: M. Orłowicz, *Konwencja turystyczna polsko-czechosłowacka*, „Wierchy” 1926, nr 4, s. 137 (Orłowicz, 1926, s. 137).

W pasie turystycznym swobodę przekraczania granicy otrzymali członkowie określonych w umowie towarzystw turystycznych, a także wycieczki szkolne. Turyści mieli prawo swobodnego poruszania się po obszarach wyznaczonych konwencją na podstawie legitymacji wydanych przez dane towarzystwo, zawierających fotografię posiadacza legitymacji. Przewidziano również możliwość wydawania specjalnych legitymacji zbiorowych dla wycieczek szkolnych na okres 6 dni. Według zapisów konwencji, turyści mogli przekraczać granicę na drogach nie tylko celnych, ale także turystycznych oznaczonych na mapach wojskowych. Po wejściu w życie umowy na obszarze konwencji wprowadzono specjalne zniżki kolejowe, powstały transgraniczne połączenia autobusowe i telefoniczne, towarzystwa turystyczne po obu stronach granicy zaczęły sobie udzielać wzajemnych zniżek w schroniskach. W celu ujednoczenia przepisów wykonawczych do konwencji oraz zapewnienia przestrzegania jej zapisów obie strony zobowiązały się do organizowania cyklicznych konferencji („Konwencja turystyczna z Czechosłowacją i układ P.T.T. z towarzystwami turystycznymi czechosłowackimi i jugosłowiańskimi”, 1925, ss. 3–5, „Pas turystyczny polsko-czesko-słowacki”, 1932, s. 15; Orłowicz, 1926, ss. 137, 140; Więckowski, 2004, ss. 190–192).

W latach 30. XX wieku władze centralne obu państw prowadziły rozmowy na temat poszerzenia konwencji. Rozmowy takie prowadziły równoległe również Polskie Towarzystwo Tatrzańskie i Klub Turystów Czechosłowackich. Oba stowarzyszenia planowały tak rozszerzyć pas turystyczny, aby polscy turyści mogli zwiedzić Dolinę Demianowską, a wycieczki z Czechosłowacji – Kraków. W 1933 roku odbyła się w Pradze kolejna narada w sprawie nowelizacji konwencji. Stronę polską reprezentował W. Goetel. Ustalono wtedy, że polscy turyści uzyskają dostęp do Śląska Cieszyńskiego i terenów górskich przyległych do Moraw, całego Czadeckiego oraz części Słowacji wyznaczonej linią Zwolień

– Bańska Bystrzyca – Preszów. Po stronie polskiej turyści czechosłowaccy mieli uzyskać dostęp do obszarów wyznaczonych linią Tarnów – Kraków. Ostatecznie podpisanie nowej umowy nie doszło do skutku w związku z coraz bardziej napiętą sytuacją polityczną między Polską a Czechosłowacją. Po zajęciu przez stronę polską Zaolzia i fragmentów Orawy, Spisza i Czadeckiego w 1938 roku zawieszono możliwość korzystania z konwencji (Ćwikła, 2011, s. 397; „Jak biegnie pas turystyczny polsko-czechosłowacki?”, 1932, s. 15, „Przed rozszerzeniem pasa turystycznego polsko-czechosłowackiego”, 1933, s. 8, „Rozszerzenie pasa turystycznego”, 1933, s. 7). Do rozmów na temat nowelizacji konwencji turystycznej w oparciu o wspomniany projekt powrócono w lutym 1939 roku, kiedy Słowacja posiadała już autonomię. W dokumencie miały się znaleźć dalsze ułatwienia turystyczne na polsko-słowackim pograniczu. Chciano między innymi ustalenia kwot na ruch turystyczny w *clearingu* polsko-czechosłowackim, ustalenia odpowiedniego kursu korony i liczby paszportów polskich dla miejscowości kąpieliskowych i uzdrowisk słowackich, obniżenia opłat za udzielanie wiz polskich, wprowadzenia przepustek na krótki okres dla polsko-słowackiego ruchu samochodowego (osobowego), wprowadzenia regularnego ruchu autobusowego między polskimi i słowackimi miejscowościami przygranicznymi, ulepszenia połączenia kolejowego między Królewianami a Nowym Targiem przez dolinę Orawy i Głodówkę, wytyczenia szosy Zdziar – Jaworzyna. Planowano również utworzenie międzypaństwowej komisji ds. międzynarodowego ruchu turystycznego w Tatrach i rozszerzenie pasa turystycznego po obu stronach granicy. Całkowite uzależnienie Słowacji od Niemiec przekreśliło ostatecznie realizację tych planów (Orlof, 1980, ss. 19–20).

Zapisy konwencji turystycznej z 1925 roku obowiązywały do wybuchu II wojny światowej. Należy podkreślić, że konwencja ta była pierwszą tego typu umową międzynarodową w całej Europie. Wprowadzała ona nowe rozwiązania dotyczące ułatwień w rozwoju turystyki transgranicznej w regionie, w którym do niedawna istniał konflikt graniczny i etniczny (Morawska-Nowak, 1998, ss. 79–90). Nowatorskie zapisy zastosowane w umowie stały się wzorcem także dla innych państw europejskich. W 1933 roku podobną konwencję turystyczną w regionie Alp podpisały Austria i Włochy. W dokumencie tym zastosowano dużo rozwiązań zawartych w umowie polsko-czechosłowackiej („Konwencja turystyczna włosko-austriacka”, 1934, s. 10). Jednocześnie z konwencją turystyczną została podpisana umowa o transgranicznej współpracy między Polskim Towarzystwem Tatrzańskim a Czechosłowackim Klubem Turystów (Goetel, 1927, ss. 148–151). Okres okupacji niemieckiej zamknął na ponad 5 lat formalne kontakty transgraniczne pomiędzy lokalnymi społecznościami⁴.

POLSKO-CZECHOSŁOWACKIE KONWENCJE TURYSTYCZNE W OKRESIE PO 1945 ROKU

Po zakończeniu II wojny światowej odtworzenie przedwojennej konwencji turystycznej ze względów politycznych przedstawiało istotne trudności. Po początkowym, trwającym 2-3 lata okresie, kiedy przepisy regulujące ruch turystyczny pomiędzy Polską a Czechosłowacją były stosunkowo liberalne, przekraczanie granic obu państw w celach turystycznych

• • • • •

⁴ Od początku 1940 roku Niemcy szczelnie zamknęli wszystkie kordony graniczne Generalnego Gubernatorstwa. To samo zrobili po swoich stronach ich ówczesni sojusznicy – Słowacja i Związek Radziecki. Świadomość antypolskich działań Słowacji spowodowała, że na terenach przygranicznych ludność polska traktowała ją jako kraj wrogi. Od 1943 roku, kiedy w okupowanej Polsce zaczęła rozbudowywać się partyzantka, na słowacką wieś udawały się polskie oddziały partyzanckie celem rekwizycji żywności. Zob. Korcuć, 2010, ss. 28–29.

zostało prawie zabronione. Restrykcyjne przepisy utrudniały nawet poruszanie się w strefie nadgranicznej. Dopiero 10 lat później, w połowie lat 50. XX wieku, nastąpił przełom w liberalizacji reżimu granicznego obu państw (co było efektem postępującego procesu destalinizacji). W dniu 6 września 1955 roku w Pradze udało się przedstawicielom władz Polski i Czechosłowacji parafować nową umowę o turystycznym ruchu przygranicznym, zwaną potocznie konwencją turystyczną. Warunkiem korzystania z uprawnień umowy było posiadanie przez turystów tzw. karty turystycznej i przepustki. Początkowo wyznaczony pas turystyczny ograniczył się do Tatr Wysokich i Bielskich i był znacznie mniejszy od tego, który funkcjonował przed wojną. Turyści otrzymali możliwość poruszania się na obszarze określonym linią od Kamienistej na granicy państwowej doliną rzeki Hlin, dalej drogą wzdłuż Cichego Potoku, potem drogą przez Podbańskie, Trzy Studnie do Szczyrbskiego Jeziora, stąd szosą przez Tatrzańską Polankę, Nowy i Stary Smokowiec, Tatrzańską Łomnicę, Malary, Kieżmarskie Żleby, Jaskinie Bielskie, Zdziar, Podspady w kierunku Jaworzyny i dalej na północ do granicy państwowej. Natomiast turyści czechosłowaccy otrzymali możliwość zwiedzania Tatr Polskich (wraz z Gubałówką i dojazdem do Poronina) i Pienin. Ponadto mogli oni spływać Dunajcem od Nowego Targu i powracać kolejną na trasie Nowy Targ – Zakopane lub Nowy Targ – Sucha Hora oraz szosą Nowy Targ – Zakopane lub Nowy Targ – Chochołów, a także przez Niedzicę (Żwanowa, 1957, ss. 6–7). Istotnym uzupełnieniem powyższej umowy była konwencja o małym ruchu granicznym z lipca 1959 roku, która złagodziła reżim graniczny dla mieszkańców pogranicza w pasie szerokości 15 km po obu stronach granicy („Konwencja między Polską Republiką Ludową a Republiką Czechosłowacką o małym ruchu granicznym”, b.d.).

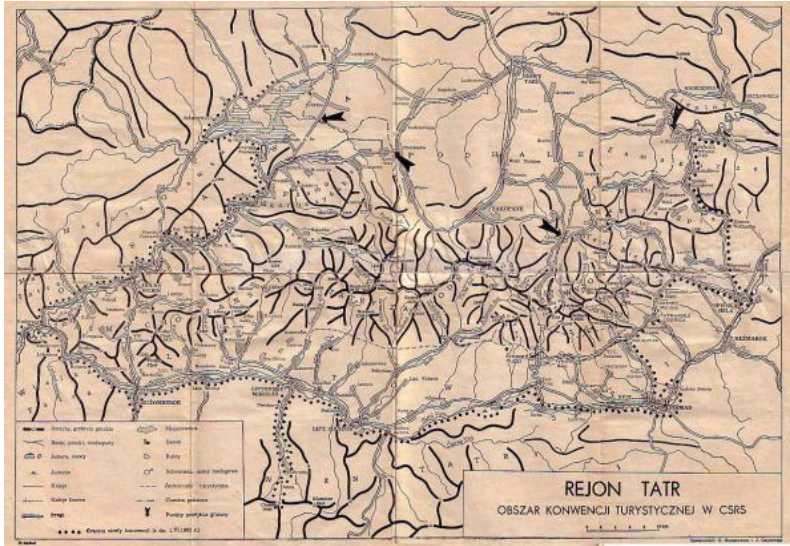
Nowa konwencja spowodowała dynamiczny wzrost ruchu turystycznego w rejonie Tatr. W samym sezonie turystycznym w 1956 roku granicę przekroczyło 186 tys. osób, w tym 102 tys. obywateli polskich i 84 tys. turystów czechosłowackich. Od początku dochodziło w obu krajach do nagminnego naruszania granic obszaru konwencji, częściowo za wiedzą władz obu państw. Wycieczki z Czechosłowacji dojeżdżały do Krakowa i Oświęcimia, natomiast turyści polscy nielegalnie odwiedzali popularne jaskinie w Dolinie Demianowskiej. Z tego powodu szybko pojawiły się propozycje poszerzenia obszaru konwencji. Projekt w tej sprawie przygotowany został przez Komitet dla Spraw Turystyki, ówczesną najważniejszą jednostkę administracji państwowej zajmującą się problematyką turystyczną. Planowano poszerzenie terenu konwencji w Karpatach oraz włączenie do niej także obszaru Sudetów. Pojawił się nawet pomysł objęcia konwencją całego terytorium Polski i Czechosłowacji. Ostatecznie władze obu państw przyjęły w czerwcu 1961 roku nową umowę pomiędzy Polską a Czechosłowacją, rozszerzającą obszar konwencji w Tatrach i uwzględniającą nowe rejony turystyczne w Sudetach i Beskidzie Niskim (Wójcik, 2012, ss. 104–105). W Sudetach nowy obszar konwencji określała po stronie czechosłowackiej linia: Pomezni Boudy – Malá Úpa – Velká Úpa – Lesni Bouda – Lišči Hora – Dvorská Bouda – Dvoračky Bouda – Čertova Hora – Harrachov – granica państwa koło Jakuszyc (na zachód od Szklarskiej Poręby). W Tatrach rozszerzono obszar konwencyjny o rejon Tatr Zachodnich wydzielony następującą linią: Podbańska – Pribylina – Dolina Raczkowa – Dolina Jamnicka – Trzy Kopy – Dolina Rohacka – Zwierówka – Osobista – Sucha Dolina – Orawice – Cicha Dolina – granica państwowa koło Chochołowa. Dozwolone zostało również zwiedzanie rejonu wokół Jeziora Orawskiego. W Beskidzie Niskim konwencja udostępniła obszar w rejonie Przełęczy Dukielskiej. Po stronie czechosłowackiej znalazły się następujące miejscowości: Vyšný Komárnik – Nižný Komárnik – Krajná Polana – Hunkovce – Ladomirová – Svidník – Kapišová – Nižná Pisaná – Havranec (Herz, 1962, s. 3).

Konwencja z 1961 roku zlikwidowała karty turystyczne, a w ich miejsce wprowadziła indywidualne i zbiorowe przepustki turystyczne. Organami odpowiedzialnymi za ich wydawanie stały się komendy miejskie lub powiatowe Milicji Obywatelskiej właściwe dla stałego miejsca zamieszkania. Przepustki turystyczne mógł otrzymać każdy obywatel polski po ukończeniu 16. roku życia. Dokumenty te uprawniały turystów do dwukrotnego w ciągu roku przekroczenia granicy państwowej, na dwóch z trzech obszarów konwencyjnych. Przepustki były ważne przez okres trzech miesięcy. Każdy turysta był zobowiązany do posiadania odpowiedniego przydziału dewiz na wyjazdy turystyczne. Wycieczki zbiorowe na obszary turystyczne mogły organizować szkoły, organizacje turystyczne, polityczne, instytucje naukowe (Biedrzycki, 1966, ss. 7–9). Konwencja z 1961 roku ustanowiła także w Karkonoszach tzw. Drogę Przyjaźni Polsko-Czechosłowackiej – szlak ten był dostępny dla każdego, bez obowiązku posiadania przepustek (Rycerski, 1961, s. 14). W lutym 1962 roku po raz kolejny poszerzono (niemal trzykrotnie) obszar konwencyjny w Tatrach i Sudetach. Dzięki temu strefa konwencyjna objęła prawie całe Karkonosze oraz teren Gór Bystrzyckich, Stołowych oraz klina podchodzącego doliną Nysy Kłodzkiej do Otmuchowa. Po stronie polskiej konwencja sięgała po Jelenią Górę (y. x. [Krygowski W.], 1961, s. 218). W 1977 roku obywatele polscy uzyskali możliwość przekraczania granic państwowych w krajach socjalistycznych jedynie na podstawie dowodu osobistego (Wójcik, 2012, s. 113).

Konwencje turystyczne okresu powojennego obejmowały łącznie obszar o powierzchni ok. 4700 km². Ich centralną część stanowiły Tatry i Podtatrze (zob. Mapa 2). W skład tatrzańskiego obszaru konwencyjnego weszły największe atrakcje turystyczne regionu (oprócz samych Tatr m.in. jeziora Orawskie i Rożnowskie). Specjalnie dla strony polskiej rozszerzono strefę konwencji o leżącą w Niżnych Tatrach Dolinę Demianowską z wspomnianymi Jaskiniami Demianowskimi. W regionie Beskidu Niskiego powstał Dukielski obszar konwencyjny. Trzeci obszar został wyznaczony poza pograniczem polsko-słowackim, w regionie Karkonoszy. Generalnie granice określone w konwencji stanowiły dna dolin okalających pasma górskie, wraz z transgranicznymi liniami kolejowymi i drogami, umożliwiającymi poruszanie się po sąsiednim państwie (Sosnowski, 1976, ss. 6–7). Wyznaczenie granic konwencji było przede wszystkim związane z rozwojem turystyki. Wprowadzenie przepisów łagodzących regulację ruchu transgranicznego miało jednak także duże znaczenie dla mieszkańców pogranicza. Dzięki liberalizacji reżimu granicznego ponownie nawiązane zostały kontakty rodzinne na Spiszu i Orawie, które przerwano po wojnie (Więckowski, 2004, s. 192).

Konwencja turystyczna przestała funkcjonować na początku lat 80. XX wieku, kiedy władze czechosłowackie jednostronnie ją wypowiedziały (w 1980 lub 1981 roku). Głównym argumentem strony czechosłowackiej było wykorzystywanie umowy do kontaktów pomiędzy przedstawicielami opozycji demokratycznej obu krajów (do czego dochodziło najczęściej w rejonie karkonoskim). Nie chciano również dopuścić do intensyfikacji kontaktów zwykłych obywateli, co mogło spowodować promowanie idei „Solidarności” w społeczeństwie czechosłowackim (Dyląg, 2012, s. 1; Mazurski, 2012, s. 404). Wpływ na zakończenie polsko-czechosłowackiej współpracy turystycznej miało zapewne również wprowadzenie w Polsce stanu wojennego w grudniu 1981 roku. Po jego zniesieniu nie powrócono jednak do zapisów konwencji, a polsko-czechosłowackie relacje przez całe lata 80. charakteryzowała izolacja polityczna i społeczna, która w znacznym stopniu ograniczała kontakty transgraniczne (Malendowski & Ratajczak, 2000, s. 111).

Mapa 2. Obszar tatrzański polsko-czechosłowackiej konwencji turystycznej z 1962 roku

Źródło: L. Herz, *Rejon Tatr. Obszar konwencji turystycznej w CSRS*, Warszawa 1962, s. 97 (Herz, 1962, s. 97).

PODSUMOWANIE

Stosunki polsko-czechosłowackie w okresie międzywojennym charakteryzował pewnego rodzaju dualizm. Z jednej strony, na wspólnej granicy istniał konflikt o obszary przygraniczne, co utrudniało w dużym stopniu rozwój współpracy transgranicznej. Z drugiej zaś strony, bardzo pozytywnie należy ocenić funkcjonowanie w regionie konwencji turystycznych, które wpłynęły na rozwój turystyki transgranicznej. W preambule konwencji z 1925 roku znalazł się zapis uzasadniający podpisanie umowy przez prezydentów Polski i Czechosłowacji:

„[...] ożywieni wspólnym pragnieniem dalszego rozwoju wzajemnych stosunków, opartych na podstawie traktatu handlowego i innych umów ekonomicznych, mając na względzie umożliwienie swym obywatelom korzystania z piękna przyrody przez ułatwienie i popieranie ruchu turystycznego na pograniczu polsko-czechosłowackim, postanowili zawrzeć Konwencję Turystyczną [...]” (*Dziennik Ustaw RP*, 1926, s. 693).

Podpisane po II wojnie światowej konwencje przyczyniły się także do odnowienia, przerwanych po wojnie, kontaktów rodzinnych na podzielonym sztucznie Spiszu i Orawie. Należy zaznaczyć, że polsko-czechosłowackie konwencje turystyczne na długo przed układem z Schengen znosiły utrudnienia w przekraczaniu granic, i to na obszarach konfliktogennych. W periodyku „Turysta” z 1957 roku anonimowy autor pisał:

„Odcięci od siebie przez szereg lat hermetycznie zamkniętą granicą, ludzie zarówno z Polski, jak z Czechosłowacji skorzystali z możliwości, jaką stworzyła konwencja, by zobaczyć «jak to jest u sąsiadów». Z tego punktu widzenia konwencja spełniła niewątpliwie bardzo pozytywną rolę – pogłębiła poczucie swobody” („*Naszym zdaniem*”, 1957, s. 5).

Wspólne parki narodowe i konwencje z pewnością były przykładami pierwszych w Polsce i Czechosłowacji transgranicznych jednostek terytorialnych. Doświadczenia ich funkcjonowania stały się wzorcem dla tworzących się na badanym obszarze euroregionów. Były również wzorcem dla władz centralnych podejmujących działania liberalizujące reżim graniczny przed wejściem Polski, Czech i Słowacji do Unii Europejskiej.

BIBLIOGRAFIA

- Biedrzycki, A. (1966). *Informator o tatrzańskim obszarze konwencji turystycznej w CSRS*. Zakopane: Miejski Ośrodek Sportu, Turystyki i Wypoczynku Tatry.
- Chybiński, A. (1923). Jaworzyna dla Polski. *Wierchy*, 1.
- Ćwikła, L. (2011). *Prawne aspekty rozwoju turystyki w Polsce w latach 1918-1939*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Dropiowski, T. (1925). Konwencja turystyczna z Czechosłowacją. *Wierchy*, 3.
- Dyląg, D. (2012). O konwencję turystyczną ze Słowacją. W P. Sadowski (Red.), *Rozwój turystyki kulturowej i przyrodniczej na pograniczu polsko-słowackim*. Nowy Targ: Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa.
- Dziennik Ustaw RP*. (1926, czerwiec 11). Nr 57, poz. 333.
- Gawron, K. (2004). Stosunki polsko-czechosłowackie w latach 1918–1939 jako przyczynek do badań nad konfederacją polsko-czechosłowacką 1939–1943. W P. Tomaszewski (Red.), *Historia i polityka: studia z historii myśli politycznej i idei* (T. 1, ss. 47–78). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Goetel, W. (1925a). Spór o Jaworzynę Spiską a Park Narodowy Tatrzański. *Wierchy*, 3.
- Goetel, W. (1925b). The great program of Poland and Czechoslovakia for national parks. *Zoological Society Bulletin*, (2).
- Goetel, W. (1927). Idea łączności wśród turystyki słowiańskiej. *Wierchy*, 5.
- Herz, L. (1962). *Rejon Tatr: obszar konwencji turystycznej w CSRS*. Warszawa: Sport i Turystyka.
- Jak biegnie pas turystyczny polsko-czechosłowacki? (1932). *Przegląd Turystyczny*, (1).
- Javorina – Naša. (1923). *Krásy Slovenska*, (6).
- Jelinek, P. (2009). *Zahraničně-politické vztahy Československa a Polska 1918–1924*. Opava.
- Konwencja między Polską Republiką Ludową a Republiką Czechosłowacką o małym ruchu granicznym. (b.d.). Pobrano 20 listopada 2014, z <http://www.traktaty.msz.gov.pl/fd.aspx?f=P0000013769.pdf>
- Konwencja turystyczna włosko-austrjacka. (1934). *Przegląd Turystyczny*, (10).
- Konwencja turystyczna z Czechosłowacją i układ P.T.T. z towarzystwami turystycznymi czechosłowackimi i jugosłowiańskimi. (1925). *Przegląd Turystyczny*, (2).
- Korkuć, M. (2010). Słowacki udział w wojnie. Okupacja polskiego Spiszu i Orawy. *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*, (1–2).
- Malendowski, W., & Ratajczak, M. (2000). *Euroregiony: polski krok do integracji*. Wrocław: Atla2.
- Mazurski, K. R. (2012). *Historia turystyki sudeckiej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Wierchy” Centralnego Ośrodka Turystyki Górskiej PTTK.
- Modelski, T. (1924). Na marginesie sporu o Jaworzynę. *Wierchy*, (2).

- Morawska-Nowak, B. (1998). Tatry otwarte – Tatry zamknięte, czyli granice a turystyka tatrzańska. *Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego*, 7.
- Naszym zdaniem. (1957). *Turysta*, (1 (54)).
- Orłof, E. (1980). *Dyplomacja polska wobec sprawy słowackiej w latach 1938–1939*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Orłowicz, M. (1922). Jaworzyna Spiska. *Ziemia*, (1).
- Orłowicz, M. (1926). Konwencja turystyczna polsko-czechosłowacka. *Wierchy*, 4.
- Pas turystyczny polsko-czesko-słowacki. (1932). *Przegląd Turystyczny*, (8).
- Przed rozszerzeniem pasa turystycznego polsko-czechosłowackiego. (1933). *Przegląd Turystyczny*, (2 [5]).
- Roszkowski, J. (2004). Kształtowanie się południowej granicy Polski na odcinku słowackim 1918–1938. *Prace Komisji Historii Wojskowości*, (3), 52–67.
- Rozszerzenie pasa turystycznego. (1933). *Przegląd Turystyczny*, (1 [4]).
- Rycerski, T. (1961). Wszystko o konwencji. *Światowid*, (2).
- Sosnowski, S. (1976). *Obszar konwencji turystycznej w Czechosłowacji*. Warszawa.
- Szklarska-Lohmannowa, A. (1967). *Polsko-czechosłowackie stosunki dyplomatyczne w latach 1918–1925*. Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich.
- V otázke Javoriny. (1923). *Krásy Slovenska*, (4).
- Więckowski, M. (2004). *Przyrodnicze uwarunkowania kształtowania się polsko-słowackich więzi transgranicznych*. Warszawa: PAN. IGiPZ.
- Wójcik, W. A. (2012). Zarys dziejów polsko-czechosłowackich konwencji turystycznych. W *Studia i materiały z dziejów krajoznawstwa polskiego: tożsamość Towarzystwa budowana przez pokolenia krajoznawców*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze. Zarząd Główny. Komisja Historii i Tradycji.
- y. x. [Krygowski W.]. (1961). Rozszerzenie umowy turystycznej z Czechosłowacją. *Wierchy*, 30.
- Żwanowa, L. (1957). *W Tatry Słowackie: informator*. Warszawa: Sport i Turystyka.